6 . ∂e&

Из репоршерске бележнице

Борци Четврте санџачке ударне народноослободилачке бригаде пролазећи кроз окршаје и бојеве оружане револуције, бележили су непрестано успехе и односили победе над окупаторским и квислинШким војницима. На том славном путу они су, између две битке, на маршевима или на одмориштима, спремали и изводили разне догодовштине. Једне су брзо заборављане, друге памћене и препричаване у ретким предасима борбе.

Пишући монографију о Четвртој санџачкој: „Санџаклије на тромеђи", у разговору са ратницима бригаде, забележио сам више занимљивих досетки и цртица. Ево, подсетимо се на неке:

ГРУБАНОВА ПОГИБИЈА

У четвртом батаљону друговали су за пример Милош Миликић батаљонски омладински руководилац и борац Грубан Јакшић. На одмориштима и одморима знали су чешће увесељавати другове у чети и батаљону. Један другом, уз дана у дан, припремали су духовита изненађења и пошалице.

Милош је, услед заузетости у омладинској и скојевској организацији, почео да заостаје за Јакшићем у подвалама. Њему је то, због престижа, све више сметало, па је почео да смишља велику „освету". Једва је сачекао мало дужи одмор. Жеља му се испунила у лето 1944. године код Кокиног Брда. Сам је себи говорио: „Морам смислити нешто оригинално".

Једном се неприметно издвојио и отишао у оближњи шумарак. Из чауре метка ишчупао је куглу, чауру напунио ситним комадићима папира и гурнуо је у пушчану цев. Потом се вратио у чету и мирно сачекао свој тренутак.

У почетку је намерно избегавао сусрете са ривалом Јакшићем. А овај је због тога све више ликовао. Скојевског руководиоца је све безобзирније задиркивао и зачикавао. И кад му је као све то досадило, Милекић се тобоже изнервирао, дограбио пушку и цев уперио у запрепашћеног друга. Дотакавши обарачу, у „љутњи" је просиктао:

— Е, Грубане, доста је било тебе! Иди због ом, на онај свет!

Пушка је планула пре него је ико од бораца могао да нешто учини и предузме. Падајући ничице на земљу, младић је беспомоћно завапио:

— Ајме, браћо, где погибох!. ..

Кад су присутни другови видели да на њему нема капи крви, и кад су схватили у чему је Грубанова погибија, почели су у глас да се смеју. При томе им је требало доста стрпљења и времена да друга поврате и докажу му да је читав и жив.

КОЗА СПАСИЛА ПОМОЋНИКА КОМЕСАРА

На путу Ужице — Вишеград, недалеко од Вардишта, вођена је жестока борба између Немаца и Трећег батаљона бригаде. Политички комесар Драгољуб Обрадовић и његов помоћник Малиша Шћекић и тада су се налазили у првој борбеној линији и потчињенима уливали самопоуздање да лакше издрже и одбију силовит напад непријатеља. Непробојну одбрану Санџаклија хитлеровци су засули минобацачком и топовском канонадом. Склањајући се испред опасности, борци су више несвесно бежали из једног у друге заклоне. Ово је сасвим изнерверало помоћника политичког комесара Шћекића. А кад је кроз ваздух запиштала нова непријатељска граната, разљућено је проговорио:

— Морам ову ухватити!

Само што је то изустио топовско зрно је треснуло у близини. Гелер је Шћекића погодио у браду и повредио му вилицу. Крв је шикнула. Прискочио је Обрадовић да му пружи прву помоћ. Кад је оценио да рана није опасна по живот, насмешио се и кроз зубе процедио:

— Уједе те прасица! Ево, друга већ путује!...

— Хватај је ти! На тебе је ред — процеди кроз стиснуте зубе Шћекић.

Поред рањеника се утом нашла болничарка Милица и обојицу прекорела погледом. Пошто је зауставила крварење и превила рану Шћекића је позвала да пође у болницу. На то је партијски руководилац батаљона одмахнуо руком, уверен да озледа није таква да мора напустити јединицу.

Трећег дана на вилици се појавио оток. Шћекић ни тада није оставио другове. Пошто није могао да узима храну и жваће, борци су негде „купили" козу и млеком хранили свог друга преко тридесет дана.

— Да не би козе и млека — сећа се политички комесар Обрадовић — наш друг Малиша Шћекић лоше би се провео.

ЧУВАР ДРУГАРИЦА

У борбеном строју Четврте бригаде налазило се доста другарица. За Полку Булатовић, Миру Цвијетић и Сару, помоћник политичког комесара Миле Јушковић је у шали рекао Димитрију Соковићу:

— Мали, добро ми пази другарице...

— Како да их пазим? — упита борац.

— Куда се крећу, где и поред кога леже.

Соковић је наређење схватио озбиљно. Кад би се ноћу враћао са стражарске дужности, прво му је било да обиђе другарице. На прстима је улазио у њихову собу и обично, бројао ноге. Дуго није ништа примећивао што би побудило некакву сумњу.

Једном се касно у батаљон вратио политички комесар Илија Зечевић. Пошто није нигде нашао место где би се мало испружио, легао

је између Полке и Саре и лице покрио шињелом. У том у собу уђе Соковић и нешто неразговетно промрмља. Онда је почео да броји:

— Једна, две — Сарина. Једна, две — Полкина. Једна, две — Мирина. Једна, две — чије су ово, бога му пољубим?

— Комесар Зечевић није могао издржати да не прасне у смех. Збуњен неочекиваним присуством политичког комесара, борац се трже, и устукнувши, проговори:

— Мзвините, друже комесаре! Помислио сам да се ту убацио неки други лопов.

— Ништа, ништа, друже! Иди па спавај. Ноћас ћу те ја заменити У чувању другарица.

ВЕРИНАЗАБУНА

Немачка брзометна артиљерија на Кађевом брду изнад Пријепоља представљала је за наше јединице непремостиву препреку. Бригада је добила задатак да уништи истурену немачку посаду.

Покидавши претходно телефонске везе, борци су се неопажено привукли утврђењу и са мање раздаљине изненадили окупаторске војнике који, са блиског растојања нису могли ефикасније да употребе оруђа. Услед тога су, из Пријепоља, закључили да је њихова посада на Кађевом брду ликвидирана, а оруђа постала плен партизана. Без икакве претходне провере, артиљерци су из града распалили гранатама по сопственим положајима.

Помоћу ракета и других уговорених сигнала, тучена немачка посада је некако успела да артиљеријску ватру скрене на партизанске положаје.

Склањајући се у припремљени заклон пушкомитраљезац Михајло Ковачевић је у џепу блузе сломио металну кашику. Очекујући нову гранату, сломљену дршку је бацио у страну. У том је граната грунула и комади растресите земље засули су болничарку Веру. Кад је на себи спазила дршку кашике, значајно је узвикнула:

— Гледајте овог чуда! Немци нас туку дршкама лимених кашика.

УСПЕЛА ПОТЕРА

Рачићеви четници изненадили су неколико партизанских позадинаца, а неке и убили. У потеру за издајницима кренуо је Први батаљон бригаде. Петог дана борци су четнике сустигли код Севојна. У кратком обрачуну заробили су већину, а неке у борби ликвидирали.

Међу заробљеним брадоњама био је један који се „прославио" мучењем и злостављањем сарадника и симпатизера народноослободилачког покрета. Испитивао га је командант батаљона Благоје Перуновић. Бандит је вешто избегавао одговоре и одбијао да призна почињене злочине. Да би га заплашио, испитивач је повисио глас и четнику се учинио много строжији. Очекујући да ће га осудити на смрт, четник се отргао од чувара и побегао низ најближу падину. За бегунцем су запраштале пушке. А кад је четник неповређен, нестао у једном шумарку, озлојеђени партизан Раденко је незадовољно отхукнуо:

— Види поганог сина где утече! Таквог тркача нисам видео у ово својих година. Али нека бежи, неће далеко! Пронаћићу и ухватити тог поганца, не звао се ја Раденко. Хоћу богами!

ШТАБ
IV САНЏ. БРИГАДЕ
27-УН-1944 год. Бр. 90
Положај

РЕЛАЦИЈА

IV Санџ. бригаде за вођене борбе на дан 24, 25, 26 са Њемцима на положајима Доње и Горње Бабине, село Избичањ и Вис (к. 1024).

Њемци, у јачини 500 бораца, направили су испад на положаје наше бригаде, уз пјешадију употријебили су седам тенкова веће тонаже. Овај испад услиједио је 24 јула т.г. у циљу купљења лешева, који су остали за вријеме борбе 22 јула на истом мјесту. Под заштитом јаке артиљериске и бацачке ватре, и уз садејство тенкова, успјели су да овладају Брашанским Брдом око 10 часова. Један мањи крак непријатеља кретао се из Пријепоља преко Барица к Брашанском Брду. По избијању на поменуте положаје, непријатељ се ужурбано утврђивао гдје је у току дана ископао 203 бункера. Бункери су прављени за 2—3—4 човјека. Са Брашанског Брда није покушавао преко цијелог дана да се крене даље у правцу наших нових положаја, већ је заноћио заједно са тенковима на истом положају.

Ми смо донијели одлуку да их у току ноћи 24—25 нападнемо, али тако да је главни напад усмјерен на њихово крило на Барицама, јер је оно било мање утврђено, а на Брашанско Брдо да се нападне демонстративно.

Напад је био одређен за 24 часа, а извршен је на Брашанско Брдо у 2 часа 25 ов. мј. Непријатељ, који је био заноћио на Барицама, а који је био главни објекат за напад, извукао се у току ноћи, у састав оних на Брашанском Брду, те тако трагајући по Барицама за непријатељем, батаљони су извршили више демонстративан напад на Брашанско Брдо тек око 2 часа. У току борби, 24 и 25 ноћу, нанијели смо непријатељу незнатне губитке и то дотле док није избио и утврдио се на Брашанском Брду. За вријеме ноћног напада ми смо имали 4 рањенае друга. Неуспјех овога напада услиједио је на првом мјесту због тога што је непријатељ изманеврисао својим крилом које је требало да буде нападнуто, зато што је био утврђен, зато што се помагао тенковима и зато што је био брисани простор. Борба се завршила око 5 часова 25 ов. мј.

Сопствене јединице: У одбрани ових положаја за вријеме 24 учествовала су три батаљона са укупно 260 бораца, а у ноћном нападу учествовао је и поред ова три батаљона и 3 батаљон III Санџ. бригаде. •

Морал наших бораца за цијело вријеме био је на висини.

25 јула, око 8 часова, непријатељ је са Брашанског Брда, рушећи бункере и шаљући тенкове у правцу Јабуке, пошао у правцу наших положаја са циљем да нас одбаци са ових положаја и да попали село Горње и Доње Бабине. Јачина непријатеља била је 500 Њемаца, наоружаних са 2 хаубице, 2 бацача, више „шараца" и другог лаког наоружања. Непријатељ се кретао дуж пута Доње (Бабине) — Горње Бабине, а кад се одвојио од Брашанског Брда, ми смо са два батаљона

извршили енергичан налет, тако да смо за 30 минута успјели да их потиснемо, а у исто вријеме испресијецамо, да су оступали у паничном бјекству. При пролазу кроз село успјели су да запале неколико кућа и споредних зграда.

Сустигнути у шуми испод села Бабина, борци наших батаљона помијешали су се са Њемцима, тако да је долазило до сцена ријетког карактера напр. ударање млатачки непријатеља, отимање око рањеника, отимање „шарца" из руку живог Њемца и погибија друга који је „шарац" отео. Послије тога настављено је гоњење непријатеља до Јабуке и Мијајловице. Близу ЈБељенице наше борце сачекали су тенкови, који су са Јабуке били кренули у помоћ разбијеним Њемцима. Тенкови су им у исто вријеме послужили за ношење мртвих и рањених.

Борба је завршена у 14 часова, а завршила се је паничним бјекством непријатеља.

Наши батаљони вратили су се на положаје Брашанско Брдо — Горње и Доње Бабине, а друга два батаљона, који нису учествовали у борби, задржали су се у Ђурашићима и селу Избичњу.

Непријатељ је имао 50 избачених из строја, од којих је било 20 мртвих.

Морал непријатеља био је врло слаб.

Наше јединице: У овој акцији учествовала су **два** батаљона, 160 бораца наоружаних: једним тешким бацачем, 4 тешка митраљеза, 3 „шарца" и 18 пушкомитраљеза. Морал и држање наших бораца у овој акцији је за сваку похвалу. Наши губици су 2 мртва **и** 6 рањених. 1 од њих је умро, јер је имаоману срца, а други је погинуо у моменту кад је отимао шарац од Њемаца.

Заплијењено је неколико ранаца и пушака.

Карактеристично је за ову борбу да су Њемци, 6 њих колико их је примијећено, били прикривени у шуми, пуних 15 часова, одакле су се по 2—3 извлачили у правцу Јабуке.

26 ов. мј. непријатељ је направио испад према нашем 4 батаљону преко Лесковца, Избичња у правцу Виса. Јачина непријатеља била је око 400 Њемаца и четника. Под заштитом непријатељске ватре, непријатељ је успио да потисне дијелове нашег 4 батаљона из села Избичањ до Виса. Напад'је почео у 8 часова.

Око 10 часова издали смо наређење 3 и 4 батаљону да се изврши контранапад и да се непријатељ протјера на десну страну Лима или у Пријепоље. Контранапад је почео преко Виса и Избичња, гдје је нападао 4 батаљон, а преко Лесковца и Залуга нападао је 3 батаљон. Напад је почео у 19 часова, а завршио се у 20 часова. Непријатељ је натјеран на панично повлачење и није се уставио до Пријепоља, премда је имао намјеру да заноћи у селу Избичњу и да 27 ов. мј. продужи напад. Непријатељ је имао 5 мртвих пред нашим 4 батаљоном и више рањених. Морал непријатеља био је слаб.

Наше јединице: 2 батаљона у јачини 160 бораца наоружаних са 1 тешким бацачем, 3 тешка митраљеза, и 18 пушкомитраљеза и 2 „шарца".

ПРЕВАСПИТАНИ ШАРОЊА

У сукобу са пљачкашком четничком бандом у Глибаћима бригада је запленила знатне количине опљачканих ствари и одеће. Отета су и два добро ухрањена вола. Једног су кувари заклали и нахранили огладнелу војску, док су другог поверили на чување борцу Радовану Вуковићу. Наредних двадесетак дана бригада није оскудевала у исхрани и Шароња, како су му дали име, могао је безбрижно да пасе. Једном је, у потрази за бољом храном, некуд нестао и растужио чувара Радована. А ни куварима није било свеједно. Узалуд су, све до мрака, претраживали околину и дозивали Шарању. Сви су мислили да је неко кришом одвео вола и због тога се узајамно оптуживали.

У смирај дана, пошто су борци вечерали и спремали се за „починак", Шарања је из мрака избио, дошао на место где је примао помије и више пута мукнуо. У трен ока око Шарање су се окупили радознали борци. Радован није крио колико је био задовољан. Одушевл^ено се обесио о набреклу вратину вола и почео га критиковати што се непромишљено удаљио из „логора". Младић, се наравно, није освртао на подсмевање другова.

Од тог времена Шарањи није требао чобан. Сам је устајао, одлазио на пашу и враћао се назад. Борци су га припитомили и много заволели, чак ни куварима, кад је у бригади храна недостајала нису дозволили да га закољу.

На прослави 30. годишњице бригаде у Рашкој о Шарањи, по много чему необичној животињи, чули су се и други детаљи. Радован Вуковић, некадашњи Шарањин чобан, био је најговорљивији:

— Био је то — вели он — паметан во. Мислим да је имао предосећај колико ћемо се, после марша, задржати у неком месту. У тим приликама обично се врзмао око „логора", чекајући да се формира маршевска колона, и ускочи у њу, након позива. Догађало се, пролазећи преко пашњака, између крда говеда да Шарања није никад ни застао, а камоли изашао из колоне. Он ме је више пута пренео преко набујалих река и потока.

У разговор се умеша Радојица Лаковић:

— Сећате ли се да Шарања није подносио дужа задржавања у једном месту. Трећи дан је осетио досаду и почео да буче и риче.

— Јест, богами! — грануше борци.

Испричај, Радоване, оно о кафани — затражи неко из групе.

— Ушли ми у Пријепоље — поче Радован. Идући ослобођеним градом, застасмо пред неком кафаном и свратисмо на пиће. У међувремену неко изађе напоље оставивши за собом врата отворена. На

Ми смо имали једног мртвог и два рањена, од којих је подлегао ранама политички комесар чете 3 батаљона.

Заробљен је један милицајац, који је послат у Штаб дивизије.

Држање наших бораца било је на висини.

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

Политкомесар,
Веселин Булатовић

Командант — мајор,
Чедомир Ј. Друловић

Група бораца 3. чете 4. батаљона, 4. бригаде

њима се појави Шарошина глава и све нас поздрави мукањем. Чини ми се да је крчмар, због тога, био изненађен и уплашен.

Смех и грају прекину радознали Којевић.

— Вуковићу, како заврши тај твој Шароња?

— Тужно, другови! Приликом повлачења окупаторских снага из Грчке, у једној борби Шароња је рањен у ногу и на њу се није могао ослањати. Шта ће! И кувари учинише оно што им је преостало — заврши сетно некадашњи ратник Радован Вуковић.

Гојко Марчета

Пример јунашшва

Друг Мушић Мурат, борац 1У-ог батаљона IV бригаде истицао се својом храброшћу и одлучношћу. Као пушкомитраљезац више пута је на бункере бацао бомбе, његовим „Шарцем" често је брисао непријатеља испред себе. У борбама за Горажде, на положају Мишјак, из непосредне близине сипао је снопове куршума на први ред бункера. Тада се многим Немцима смрт насмејала. Другом приликом на Јахорини, по највећој киши куршума, оставивши свој „Шарац" код помоћника, пошао је напријед и у усташко упориште бацио три бомбе. Непријатељ је одступио оставивши велике трагове крви.

Између 26. и 27. марта, ноћ је била прохладна. Колона наше јединице око 20 часова кренула је у правцу непријатељских положаја, у селу Тврдинићи и греди изнад села. Послије извршеног распореда пошло се на задатак. Напред је упућен Мурат са своја два помоћника. Кретао се пред водом одређеним да се неприметно убаци у село у коме су се налазили Немци, да их нападне и изазове забуну. Други део јединице нападао је непријатељска утврђења.

При уласку у село није се чуо никакав шум, причао је касније Мурат. Није се знало у којој су кући Немци. Претпостављали су да [C]У У једној великој и лијепој згради, у центру села. У највећој тишини заобишли су кућу и пришли од улаза. Стражар је стајао код врата. Запитао је: „Вер ист дорт", — „које ја камарад". Збуњен треснуо је вратима вичући „карл штее аух бандитенкоме". Хитро ухватих добар заклон. Нисам чекао, пустих цео рафал — 300 метака — без прекида, у правцу врата. Неко је скочио кроз прозор, право испред мене. Нађох се прса у прса са немачким војником. У једној руци носио је „качамаш", а у другој пушку. Почео је да бежи, бацио пушку. Ништа му није помогло. Његова пушка ме није изневерила. Затим сам улетео у кућу. Унутра је био прави хаос. Међу испретураним стварима лежала су мртва два Немца, трећи је издисао пресечен мојим „Шарцем". Јединица је извршила задатак.

М. *Поповић*

Нека остану живе главе

Крајем јула 1944. године IV бригада водила је тешке борбе против Немаца за Брешанско Брдо, важну коту која је обезбеђивала комуникац71Ју Пријепоље — Пљевља и гарнизон у Пријепољу. У овим борбама Немци су имали око 40 мртвих и 60 рањених, али је било губитака и на нашој страни, но далеко мање.

Због одмазде ради претрпљених губитака, са још јачим снагама Немци су извршили нови напад, потисли 1. и 3. батаљон и 22. и 24. јула у селима Доње и Горње Бабине запалили 51 кућу са свим помоћним зградама (амбари, млекари, штале, колибе и сл.). Било је то четврто паљење Бабина у току НОР-а. Уништена су и многа друга материјална добра. Отерана је и стока коју није било могуће на време склонити. Становништво се склонило у шуме.

Радојица Лаковић, обавештајни офи-Ч^Р батаљона 4. бригаде

Док се 3. батаљон припремао на Шербетовцу за противнапад, заједно са другим бат^љонима бригаде, на путу се појавио старина Ристо Брашанац. Устезали смо се од разговора. Нисмо знали како ће реаговати на оно што се догађало у селу. Почели смо опрезно, псујући Немце и претећи да ће они за све то платити главама. Старац се усправио и свечаним гласом рекао:

— Нека гори!! Само нека остану живе главе! Све ће то народ поново изградити. За време „Бабинске буне", децо, изгорело је 200 кућа и скоро сво становништво се иселило. Опет се живот вратио на пуста огњишта и све је ово створено.

Слушајући старца заискрише нам суце у очима. Био је то најбољи час „политичке наставе". И овог пута смо се уверили да са оваквим народом победа мора бити наша. У себи смо се заветовали да још јаче морамо тући непријатеља. А старцу, на оно што нам је казао, само смо рекли:

— У праву си, наш друже!

В. Б.

Предаха није било

Група бораца 4. батаљона 4. бригаде

Остала ми је у сећању борба за железничку станицу на Палама код Сарајева. Наша III чета освојила је немачке бункере испред железничке станице, пробивши се до ње, у круг Немаца. Наишао је командант батаљона и наредио да штитим митраљезом повлачење наших јединица из дворишта и околине железничке станице, све док се не повуче и последњи борац. Борба се одвијала око 2 сата по поноћи, па до 12 дању. Повлачење је завршено успешно. Наши борци заробили су и једног Немца. Након ове борбе Немци су се повлачили од Пала према Сарајеву. Наставили смо продирање и тукли немачке колоне у одступању.

Гонили смо четнике од Сјенице, Ивањице, Ужичке Пожеге, Титовог Ужица, према Косјерићу. Били смо обавештени да се тамо налази и Дража Михаиловић са његовом снажном пратњом. Ту се развила борба. Ја сам остао рањен. Наша јединица је отишла у потеру за четницима. На мене је наишла III бригада, болничар Чеда Митић, из Гњилана код Пирота, није имао завоја. Поцепао је своју кошуљу и превио ме. Командир чете је оставио неколико бораца који су ме однели до њиховог прихватилишта. Чеда је остао целе ноћи поред мене. Сутрадан сам пребачен у дивизијску болницу у Ариљу. Након 5—6 дана пребачен сам у армијску болницу у Нишу. Ту сам остао 6 месеци, где сам 2 пута оперисан.

Тодоров Јордана Тодора

Око двесша бораца за ослобођење Горажда

Најтеже ми је било у борби за ослобођење Горажда, не само због тога што сам ту рањен у леву ногу, него и због тога што су у тој борби настрадали многи наши борци — омладинци. Погинуло је и рањено, само у борби за ослобођење Горажда, око 100 бораца.

Милета Грдинић, командир 2. чете 4. батаљона 4. бригаде са куриром Виденом Тошићем

Како сам и ја био рањен код Горажда, пребацили су ме у болницу у Пљевљима. Ту сам лечен. Био сам заједно са Јованом Денчићем, из мог села. Данас он живи у Смедереву. Био је храбар борац и добар друг. Командир чете био ми је Видоје Ђоковић, диван борац и добар старешина. Учио нас је како се треба борити. И он је рањен на Јабуци код Горажда. Сећам се једног дивног борца, Бранислава, из села Темске код Пирота. Био је храбар пушкомитраљезац. Смртно је рањен код Горажда. Ја и мој друг Јован смо га изнели са положаја. Застали смо да се одморимо и заузели заклон. Тада је долетела мина из минобацача и читавог га разнела.

Младиновић Петра Јевстатија
(1. чета, 2. батаљон)

Живош за длаку

После разбијања немачких положаја на Челици и у долини реке Бистрице, Немци су одступили преко Пријепоља, према Пљевљима. Наш батаљон је добио задатак да изврши покрет из села Радојине, правцем Пријепоље — Јабука — Пљевља.

Пре него што је батаљон кренуо комесар чете Рајиф Вељковић, родом из Пријепоља, чуо је да су му неки чланови породице стрељани. Знао је да се у Пријепољу нећемо задржавати. Замолио је командира чете Војина Рабреновића да пита командира батаљона, да му дозволи да крене испред батаљона и да види шта му је са фамилијом. Командант је одобрио и рекао да за сваки случај поведе још два борца. Комесар је узео мене и курира Жику Тодоровића. Успут смо срели неке јединице које су се кретале од Нове Вароши према реци Лим. Нашли смо и остатке ратног материјала који су Немци оставили и мртве немачке војнике. . .

Путујући десном страном реке Лима, на око 5—6 км од Пријепоља, према нама се кретала колона јачине једног батаљона. Испред војске био је официр на коњу. Рајиф рече да је то албанска војска. При сусрету се поздрависмо. Официр је зауставио коња. Нешто је питао. Ништа нисмо разумели. Рајиф му је рекао да идемо ка Пријепољу, да је официр партизанске војске, показао му официрску торбу. Он није обратио пажњу на то већ је само викао: дезертер, дезертер. Показивао је и хватао се за пиштољ. Показали смо му петокраке. Рајиф је извадио неке хартије из официрске торбе. Овај је и даље викао: дезертер, и није нам дозвољавао да идемо даље. У тој расправи показали смо му руком да за нама долазе наше јединице. Погледао је у том правцу. Да ли нас је разумео или не, пустио нас је да продужимо. Али да се заиста није појавила група наших бораца ко зна да ли бих ово сећање сада писао. Тако је тада изгледало.

Радомир Манчић

Издајник је добио заслужену казну

Средином октобра 1944. године јача четничка група надирала је од планине Јелице према Фочи. Био је то део четничких „корпуса" из Србије, који су се повлачили пред нашим снагама у правцу Санџака и даље ка Босни.

Штаб IV бригаде одредио је 2, 3. и 4. батаљон да разбију ову групу. Уследио је кратак, али оштар судар. Четници су разбијени и протерани ка Јелици и Чачку. Имали су већи број погинулих, рањених и заробљених. У тој борби 1. чета 3. батаљона заробила је једног четника. Када је доведен у команду чете, почело је његово саслушање. Био је уплашен. Рекао је да је из Авалског корпуса. Више није хтео да одговара на питања. Вероватно је проценио да ће за њега бити боље и сигурније да буде спроведен у неки виши штаб. И команда чете није имала времена да се задржава око њега, па га је упутила у штаб батаљона.

Пред кућом, у којој је био штаб нашег 3. батаљона, спроводника са четником срео је командант Владо Лечић. Почео је да грди четника, говори о њиховој издаји, да прети. Повишен глас команданта чуо]е комесар батаљона Драгољуб Обрадовић. Изашао је из куће. Обратио се заробљеном четнику:

— И бог се именом зове. Ја сам Драгољуб Обрадовић. А ко си ти?

Гледајући комесара, онако корпулентног, руменог у лицу, изразитих бркова и ознакама за комесара батаљона, вероватно је помислио да је то „главни", са којим он може разговарати. Можда је и помињање речи „бог" у Драгољубовој узречици утицало, да се четник опусти. Почео је одговарати на многа питања дајући корисна обавештења. О себи је рекао да је мобилисан, да није учествовао у борбама против партизана и сл. Међутим, унакрсним питањима откривено је да се ради о окорелом четнику, па је изведен пред батаљонски суд, који му је изрекао заслужену казну.

В. Брашанац

КОМЕСАР НА СТРАЖИ

После борбе сместили смо се у једној кући. Био сам уморан. Брзо сам заспао. У једном тренутку пробудим се. Приметим, никог поред мене. Тада сам се уплашио. Помислио сам да су сви отишли, а мене оставили. Брзо сам зграбио пушку и појурио на врата. Тамо је ста-

јао комесар Миливоје Рецић. Погледао сам га зачуђено. Он ми рече: „Зашто си устао? Ја сам на стражи. Позваћу те када буде потребно". Тако је мени комесар чувао стражу, док сам се одмарао.

Миодраг Панајотовић
(4. бат. пратећи вод)

ШТАБ
XXXVII НОУ ДИВИЗИЈЕ
Оп. бр. 83
4 јула 1944 г.
11 ч.

ШТАБУ III и IV САНЏАЧКЕ БРИГАДЕ[1]

1. Прелаз преко Лима јединица III и IV бригаде успјешно је извршен, као и постављени задаци на десној обали Лима.[2]

Како су се јединице III бригаде за врло кратко вријеме успјешно пребациле преко Лима, то је првобитни задатак измијењен утолико, што су два батаљона исте бригаде одређена да одмах продуже марш са задатком чишћења Нове Вароши и избијања на положаје Тиква — Разбојиште. О резултату те борбе немамо података, али претпостављамо да је Нова Варош успјешно ликвидирана. Један батаљон (1 батаљон) III бригаде који је имао задатак, по заповјести издатој од стране Штаба дивизије, да директно садејствује акцији IV санџачке бригаде, није извршио задатак у потпуности, него се задржао на Гобатама упућујући само везу за јединице IV бригаде, међутим, он је требао да дејствује у леђа непријатељу који је бранио прелазе на Лиму од Бистрице ка Прибоју.

О акцији IV бригаде немамо података, али по ватри смо оцијенили да је задатак извршен.

2. Задатак наших јединица је: чишћење просторије ка Увцу и око Нове Вароши.

НАРЕЂУЈЕМО:

— IV санџачка бригада, одмах по пријему овога наређења, без обзира на моментану ситуацију на њеном сектору, извршиће покрет са сва три батаљона до на просторију Соколово (јужно од Разбојишта) — Вранеша (Каменица) — Тиква — Брдо (сјеверно од Бранешевца). Приликом извршења тога покрета извјесним дијеловима очистиће Брезну и Радоињу. Задатак јединица IV бригаде на новоодређеној просторији је: затварање правца од Кокина Брода, затварање правца Бистрица — Нова Варош, постављањем засједа на најзгодни-

ЈА НА КОЊУ, КОМАНДАНТ ПЕШИЦЕ

Прликом једног покрета од Гораждa према Рогатици ишли смо пешице доста дуго. Ноге су ме болеле. Кретао сам се доста тешко. У једном моменту командант батаљона Радован Мрдак приметио је да тешко идем. Упитао ме је: „Шта ти је Пикуло". Тако су ме звали, јер сам био малог раста. „Не могу више да ходам" — рекао сам и подигао ногу како би командант видео да су ми опанци пропали. Видела се гола нога. Командант је приметио да ми крв цури из стопала. Сјахао је са коња и мене поставио. Било ми је непријатно. Ја на коњу, а командант пешице.

Маринковић Јован
(4. бат., пратећи вод)

ја мјеста те комуникације, извиђање у правцу Вилови, Амзиђи, Бистрица, Рутоше. На просторију Соколово — Брдо — Вранеша IV бригада треба да избије што прије, а најдаље данас до 20 часова.

— Јединице III бригаде, одмах по доласку јединица IV бригаде на одређену просторију, поставиће се на просторију Дражевићи — (Жљеб) — Свијетњак — Дрмановићи, са задатком чишћења у правцу Радијевића и затварања правца Бистрица — Нова Варош, Пријепоље — Бијуково Брдо — Нова Варош, правца Златар — Нова Варош, као и извиђања у наведеним правцима. Поред тога од батаљона који ће се налазити на Свијетњаку упутиће једну чету у Нову Варош као посаду.

— Штабови обеју бригада организоваће што бољу обавјештајну службу, наредиће и контролисаће будност код својих јединица, предузеће најенергичније рушење цесте Бистрица — Нова Варош — Кокин Брод. За извршење овог задњег задатка штабови обеју бригада одредиће по једнога члана Штаба.

— Иако се дају борбени знаци, који су неопходно нужни, ипак их наше јединице не употребљавају правилно — за шта су одговорни штабови бригада. Треба преко штабова батаљона борцима објаснити тачно употребу борбених знакова. Тако се десило да је данас 1 батаљон III бригаде ранио теже једнога борца IV бригаде једино и само због некоришћења борбених знакова.

— Штабови бригада ће одмах извијестити овај Штаб о резултату данашњих акција.[3]

— Штаб дивизије ће се у току послије подне налазити на правцу Гобате — Разбојиште — Козомор — Тиква — Нова Варош, гдје ће се задржати до даљег.

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

За штаб
командант — п.пуковник,
Жарко С. Видовић

[1] Оригинал, писан на машини, налази се у архиви Војноисторијског института под рег. бр. 18/3, к. 1253.
[2] Види док. бр. 210.
[3] Види док. бр. 213 и 216.

Група бораца 1. чете 2. батаљона 4. бригаде

ВРАТИО МЕ КОМЕСАР

Немци су се на другој обали Дрине добро утврдили. Дошло је на$_г$ ређење да се по сваку цену морамо пребацити. Тражили су се добровољци — бомбаши. Нико се није јавио. Изашао сам пред строј. Командир рече осталим борцима. „Зар вам није жао да овај дечко иде на бункере, још нема ни седамнаест година". Тада су се почели јављати и остали борци. Пре поласка у акцију, позвао ме је комесар Милан Чуљковић, и рекао: „Ти остајеш". „Зашто друже комесаре, мени је жеља да идем?" „Још си мали" — рече комесар. Желео је да ме сачува због моје одлучности.

Јовановић Никола
(4. бат. друге чете)

Друг се не осшавља

У касним вечерњим сатима 21. фебруара 1945. године, Прва чета 5. батаљона Четврте санџачке НОУ бригаде, са осталим четама батаљона извршила је напад на немачке снаге које су запоселе положаје испред Горажда. Борба је била тешка. Нападало се по јаком мразу, дубоком снегу, мрклој ноћи и на непознатом терену. Били смо у много неповољнијем положају од непријатеља. Међутим, све недостатке смо пребродили захваљујући великој упорности бораца, другарству и јединству међу њима. У овој јединици било нас је из разних крајева и многих националности — Срба, Црногораца, Муслимана, Бугара, Хрвата и других.

У току борбе мој комшија из села, Живојин Јовановић, тешко је рањен. Гелер од гранате прошао му је кроз леђа, изашао на груди, од другог му је била поломљена рука. Покушао сам да му помогнем. Био је наслоњен на једно стабло. Није могао да говори. Док сам стигао до њега, пао је у снег. Нисам могао да му пружим никакву помоћ. Борба је била жестока, падали су рањени и мртви. Када сам стојао поред Живојина приметио нас је наш друг Хамдија Троколић, родом из околине Новог Пазара. Око ранца је имао привезано војничко ћебе. Скинуо га је и положили смо друга Жику на њега да би га изнели даље од ватрене линије. Нешто касније предали смо га болничком особљу.

Вратили смо се на положај и продужили борбу. Пре сванућа дошли смо до првих кућа у граду. Одатле се није могло напред, а ни назад. Нисмо дозволили Немцима да поврате положаје које смо ми тада заузели и за које смо дали толико живота. На том полоажју смо остали све до 3. марта. Са другом Хамдијом лежао сам у снегу и по 24 часа. Нисмо могли ни да се помакнемо. Осећали смо јаку хладноћу. Ћебе би нам у овој прилици добро дошло. Лежећи тако подсетио сам Хамдију на то. Одговорио ми је: „Ћебе ћемо набавити, само нека нам оздрави друг Жика. А и без ћебета ћемо нас двојица издржати све док одавде Немце не протерамо!"

Зато ми је у лепом сећању остао и друг Хамдија.

Видосае Јовановић

Из незнања
V *коштац са усташом*

5. априла 1945. године наш батаљон добио је задатак да напада непријатеља у граду Сарајево. Задатак смо добили на једноме брду испод врха Требевића. Борцима је указано да од грађана не узимају храну, воду, цигарете и друго. Објашњено нам је да се правилно опходимо према њима и да будемо будни, да непријатељ не искористи непажњу.

Увече кад је пао мрак, спустили смо се низ брдо и привукли се на периферију града са источне стране. Ту су издати конкретни задаци: која чета ће нападати којим правцем. Наређено је да 1. чета напада на десном крилу, 2. чета у средини, 3. чета на левом крилу батаљона. По добивеном правцу напада наш командир је издао заповест командирима водова којим правцем и којом улицом да нападају и да ће их он повремено обилазити. На крају је наредио да кретање буде строго уз зграде, ограде и друге заклоне. При контакту са непријатељем, требало је прихватити борбу и користити заклон: врата, капије, усеке, све што се може користити.

После пријема задатка за напад кренули смо свако у свом правцу. Наш командир је пошао са куририма чете (било нас је пет). Са нама је био и оперативни официр бригаде, презивао се Лечић. Кренули смо једном улицом, прошли испод једног надвожњака пруге уског колосека (Вишеград — Сарајево). Кретали смо се у правцу где се сада налази дом ЈНА у Сарајеву.

Командир је наредио да један курир иде напред као извидница. Пошто сам имао ципеле са гуменим ђоном, јавио сам се. Могао сам се кретати нечујно.

Ишао сам низ улицу. Посматрао сам около и испред себе, на ћошку једне зграде вирила је цев од пушке, са облогом све до задњег нишана. Помислио сам да је војник из друге чете, пошто је ту била једна попречна улица. Пажљиво сам кренуо, на предњем делу стопала, нечујно. Овај ме није чуо, све док нисам зграбио за цев и викнуо: „Предај се!". Видео сам да није наш војник, већ усташа. Како сам ухватио пушку, цев је ишла изнад моје главе. Стално је притискао наниже. Ухватио сам га десном руком. У левој сам држао аутомат. Успео сам да га ударим ногом у стомак, али нисам успео да му отмем пушку.

При том нашем рвању и отимању око пушке, пристигли су остали курири и командири. Ухватили смо усташу, разоружали и свезали.

Командир Иван Томић га је питао ко је, и какву дужност обавља у усташама. Рекао је да је брица и да су га то вече усташе поставиле на стражу, да чува зграду. Ту је била канцеларија неке ниже

команде. Рекао је да у згради никог нема јер су сви отишли. Командир је поставио два курира на стражу. Два курира, командир и оперативни официр бригаде пошли смо са усташом у канцеларију. Командир је репетирао пиштољ, држао усташи цев у леђа и говорио: „Ако се неко у згради појави, одмах те убијам", Претресли смо кангделарију. Понели смо писаћу машину коју смо убацили у картонску кутију и везали канапом.

Затим су настављене уличне борбе. Непријатељ је пружао отпор и под заштитом ватре се повлачио. Једину потешкоћу су нам задавала два тенка. Крстарили су улицама по центру града. Били смо неуки за борбу са тенковима. Борац Радомир Ђокић, (родом из околине Бајине Баште), нишанџија на противтенковској пушки, поставио је пушку на сред улице, без икаквог заклона и чекао да наиђе тенк. Ту целу ноћ остали смо по улицама града, водећи ситније чарке са непријатељем. Чуо сам да је један тенк погођен и остао у једној улици, а други се повукао. После пола ноћи нисмо чули буку мотора од тенкова. У свануће 6. априла 1945. године ушле су у Сарајево многе партизанске јединице.

Радомир Маичић

По сваку цену

Велимир С. МарковиН и Божидар Марковић — пироћанци (с лева на десно)

Били смо на Романији. По сваку цену требало је срушити немачко утврђење — три бункера на положају немачких јединица. Из тих утврђења Немци су тукли нашу III бригаду 37. дивизије коју смо ми пратили. Бункери су били вешто прикривени и маскирани. Тешко их је било открити. Млада жена, из оближњег села, дошла је код нас. Тачно нам је открила место где се налазе бункери.

Наш командир батерије, Црногорац Илија Николић, наредио је покрет за пет минута. Жена нас је водила у жељеном правцу. Ишли смо око 4 км. Зауставили смо се и заузели положај. Она нам је показала тачно место немачких бункера. Налазили Су се на 700—800 метара даљине од наших положаја. Словенац Албин, искусни нишанџија, дотерао је нишанеке справе. На команду је испаљена прва топовска граната. Погодила је. Друга команда, са 10 граната — брза паљба. И бункери су били у ваздуху. Трећа бригада је одмах после тога извршила јуриш и заузела те положаје. Од радости смо певали, играли козарачко коло. Са борцима у колу били су командир Илија Николић, комесар Здравко Пајевић и ађутант дивизиона Ратко Велимировић.

Сутрадан, пролазећи покрај тих срушених немачких бункера, видели смо много побијених Немаца, међу њима и официра поред разбијених писаћих машина. Свим снагама кренули смо у борбу за ослобођење Сарајева. Кад смо ослободили Сарајево, сви смо обукли заробљене немачке униформе, са нашим петокракама. Командир се смејао говорећи „Па мајку му, сви смо ми швабе, нека нас сада они виде каква војска ми изгледамо".

Денчић Живадин Будимир

(Прво одељење. Прве батерије — Првог дивизиона артиљеријске бригаде 37. дивизије).

Кроз борбу до слободе

Мобилисани младићи из војног округа Пирот, средином децембра 1944. кренули су у ослобођење земље. Претходно смо били на обуци у Темској. Била је оштра зима. Са мном су били моји земљаци Чеда Величковић, Бошко Стојковић, Миле Ђорђевић, Миодраг Голубовић, Бора Голубовић... Возом, од Пирота, сточним вагонима, пребачени смо у Ниш. Ту смо преноћили. Сутрадан смо продужили за Кале. Тамо су нас сместили у неке бараке, где смо провели четири — пет дана. Нашом групом командовао је питомац Тихомир Крстић Тика.

Из Ниша смо пребачени у Сталаћ. Био је срушен мост на Ибру. Ту смо сишли са воза, прешли мост и наставили пут за Краљево. Цело Краљево је у то време било минирано. Наши су обележили куда се могло кретати. И поред тога од нагазних мина погинула су нам два друга. Из Краљева смо пешице, ибарском долином, стигли до Рашке. Ту су нас прихватили другови из Четврте санџачке бригаде: Маријан Ковачевић, Душан Ћосовић и Влајко Илинчић. Са њима смо преко Сјенице стигли у Нову Варош.

Уочи Нове 1945. године први пут смо ступили у борбу са Немцима у долини реке Лима. Недељу дана после тога, преко Пљеваља, стигли смо на Дрину. Ту смо око Горажда водили тешке борбе са Немцима, посебно на брду Мишјак. Скоро сваке ноћи нападали смо Немце који су се упорно бранили. У тим борбама за ослобођење Горажда погинуо је мој друг Живојин Ристић, а тешко је рањен Миодраг Голубовић. Мишјак је тих дана изгледао као запаљен. Посебно застрашујуће изгледао, је ноћу када је непрекидно био осветљаван ракетама и светлећим мецима.

Једне ноћи, када смо, не знам по који пут, јуришали на брдо Мишјак изгубио сам везу са својом четом. Била је велика помрчина, па сам и залутао. Наједном, пред собом сам угледао неку људску прилику. Уплашио сам се мислећи да је то Немац. Таман сам се спремао да у правцу њега опалим метак кад изненада неко повиче „Стој!" одмах ми је лакнуло. Претпоставио сам да је то неки од мојих другова, партизана. И нисам се преварио, био је то мој друг на стражи. Пришао сам му и са њим се изљубио. Радовали смо се нашем изненадном сусрету.

Ратовали смо по Санџаку, по Босни, а највеће борбе водили смо на Дрини и планини Јахорини. И после капитулације Немачке за нас није настао мирнодопски живот. Посебно смо водили тешке данонoћне борбе са четницима на Сутјесци и поред Дрине. Када смо тај задатак успешно обавили, из Фоче, преко Сјенице и планине Јелице

стигли смо у Ивањицу. Ту је требало да наставимо мирнодопски живот. Ипак, задржали смо се само три — четири дана па смо наставили пут за Ужичку Пожегу, где смо, такође, провели неколико дана. Онда смо око Гуче наставили са чишћењем терена од остатака четничких групација, којима је у то време командовао Шенкаш. Њега су након неколико дана ухватили моји другови Бошко Стојковић и Миомировић.

Крај рата дочекао сам у Бајиној Башти. Сећам се тог тренутка. Јединица у којој сам се налазио била је у покрету и налазила се близу Бајине Баште. На прилазима том месту срели смо попа који се возио у чезама. Он нам је рекао: „Ослобођење! Немачка је капитулирала!" Нисмо му поверовали. Међутим, мало касније, у Бајиној Башти, то су нам потврдили. Наши борци су од радости пуцали на све стране. И ми смо им се придружили, тако да нас је командант једва смирио.

Живојин Голубовић Жика

Од слободног Пироша до слободе земље

Добровољно сам 4. септембра 1944. године, ступио у партизански одред у селу Петровац крај Пирота. Тамо смо се задржали извесно време. После смо кренули у село Камбеловац, а затим у село Стрелац код Бабушнице. Ту је био бугарски окупаторски гарнизон. У Бабушници смо се задржали пар дана, након чега смо враћени у Петровац. После тога пребацили смо се у Велико Село и ту се мало задржали, а онда отишли у село Гнилан. Док смо се тако пребацивали из места у место Пирот је ослобођен. У Пироту смо се задржали око месец дана. Онда смо кренули у Ниш. Путовали смо возом. У Нишу смо смештени у неки магазин монопола дувана, а један део војника био је размештен у градском пољу, у неке бараке иза Тврђаве.

Из Ниша смо возом, преко Сталаћа, стигли у Крушевац. Ту смо се задржали пар дана. Затим смо, возом, пошли за Краљево. Неколико дана смо се у Краљеву одмарали, а онда су нас ту прихватили другови из 37. санџачке дивизије. Са њима смо преко Ушћа, Рашке, Новог Пазара и Сјенице стигли у Нову Варош, односно у село Радојину. Ту сам распоређен у Четврту санџачку НОУ бригаду и то у 2. чету Другог батаљона.

После тога смо кренули за Пријепоље. Тамо смо распоређени по кућама, где смо се нахранили и одморили. Одатле смо имали покрет преко Лима за Јабуку. Прелаз преко Лима је био доста тежак, јер је мост раније порушен. Са Јабуке смо наставили пут за Пљевља. Ту сам се разболео. Лежао сам неколико дана у једној кући у којој је било смештено санитетско одељење наше јединице, док се јединица разместила по околним селима. Док сам лежао болестан, мој брат Новица Томановић, који је пошао од куће заједно са мном, прекомандован је у артиљерију. Од тада га више нисам видео све док нисмо ослободили Сарајево. У околини Пљеваља изводили смо обуку. Упознавали смо се са оружјем које смо добили. Имали смо неке дугачке италијанске пушке. Старешине су нам тада, говориле да за време борбе треба стално да мењамо место одакле гађамо, јер из цеви тих пушака избија пламен, па се тачно види где се борац налази.

Након извршене обуке, преко Чајнича приближили смо се Горажду. Река Дрина тада је била јако надошла. Због тога смо имали потешкоћа око преласка. Пребацивали смо се чамцима и сплавовима. Када смо прешли Дрину почеле су припреме за напад на Горажде. Наша чета налазила се у подножју брда званог Мишјак, изнад самог Горажда. Ово брдо Немци су јако утврдили. На бункере Мишјака нападали смо неколико пута, увек ноћу. Једне ноћи без борбе смо упали у први ред бункера. Веровали смо да су Немци одступили. Међу-

тим, када смо наставили даље наишли смо на нове јако утврђене бункере, који су били заштићени бодљикавом жицом. Из тих бункера Немци су осули убитачну ватру по нама. Том приликом имали смо доста рањених и погинулих другова. Ту је погинуо и мој помоћник на „Бренгалу", са којим сам био нишанџија.

Тада се догодило да је један наш борац, родом из села Суводола, погинуо на самим жицама испред бункера. Тог друга те ноћи нисмо могли да извучемо. Сутрадан му је дошла жена из Пирота. И она је

ШТАБ
XXXVII УДАРНЕ ДИВИЗИЈЕ
априла 1945 г.

ШТАБУ III, IV и V БРИГАДЕ, ИНТЕНДАНТУРИ И САНИТЕТУ XXXVII ДИВИЗИЈЕ

СИТУАЦИЈА:

Пошто је непријатељ разбијен у околини Сарајева, и заузет сам град Сарајево, то је претрпевши губитке у паничном повлачењу због акције на осталим фронтовима непријатељ највероватније неће давати отпора до Загреба и даље. Наша дивизија добила је задатак да поседне територију — Вишеград — Сребреница — Власеница. У вези тога,

НАРЕЂУЈЕМО:

1. — V бригада кренуће 10 о.м. тачно у 6 часова са Пали правцем Соколац — Рогатица — Вишеград и сместити се на просторију Вишеград — Бајина Башта — село Дринско.
2. — IV бригада истога дана избациће се у Пали, одакле ће 11 о.м. кренути правцем Соколац — Власенице — Сребреница, где ће се сместити са бригадом.
3. — III бригада 11 о.м. кренуће из Сарајева у 6 сати изјутра до Пали, а са Пали кренуће 12 о.м. у 6 сати правцем Соколац — Власеница, и сместити се у Власеници.
4. — Артиљеријска бригада кренуће са Пали 10 о.м. и пребацити се преко Горажда за Рудо и Штрбца.
5. — Санитет дивизије и хируршка екипа биће спремни за покрет 12 о.м. са Пали и чекаће даље наређење.

Задатак бригада је да око својих центара разгоне банде и чисте темељито терен уништавајући их и недајући им да мирују.

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

Политички комесар,
п.пуковник
Данило Кнежевић

Командант,
мајор,
Чедомир Друловић

Радивоје Кретановић и Тимотије Милошевић 2. чете 3. батаљона 4. бригаде (с лева на десно)

видела место где јој је муж погинуо. Следећег дана скинули смо га са жице и пребацили у позадину. Тада смо и заузели тај бункер и у исто време Немце протерали из Горажда. Погинулог друга смо сахранили. Погребу је присуствовала и његова супруга.

После ослобођења Горажда кренули смо према Рогатици. Када смо ослободили Рогатицу сви смо се изненадили. Читава варошица била је порушена и спаљена. Нисмо се имали где сместити. Зато су јединице продужиле изван града и разместиле се по селима у околини. Од Рогатице смо кренули према Сарајеву. Пред нама су одступали Немци, усташе, домобрани и остале слуге окупатора. Непрекидно смо их нападали и нисмо им дозвољавали да се среде. Тешке борбе са Немцима водили смо почев од Устиколине, па преко Стамболчића и Пала све до уласка у Сарајево. Наша, Четврта санџачка НОУ бригада прва је ушла у Сарајево. Тај улазак у велики град био је јако дирљив. Народ је изашао на улице, срдачно нас поздрављао и клицао нашој војсци.

У Сарајеву смо се задржали пар дана, а онда смо се пребацили у Братунац, преко Романије и Сребренице. Приликом повратка из Сарајева, на планини Романији, нове цокуле, које су ми биле јако тесне, толико су ме нажуљале да ми је стопало било сво искрвављено. Нисам могао да корачам. Изашао сам из колоне и изуо се. Тада је на коњу наишао командант батаљона, капетан Маријан Ковачевић. Сишао је са коња и стао да види шта је са мном. Када је видео како су ми ноге окрвављене подигао ме, ставио на коња, а сам је пошао

пешице поред мене. После извесног времена набављени су ми неки опанци са којима сам несметано наставио марш.

Из Братунца смо добили покрет за Љубовију. Ту смо се добро одморили, а затим наставили марш према Бајиној Башти и Ужицу. Испред Ужица скренули смо десно, па преко Златибора, Нове Вароши, Пријепоља и Пљеваља дошли у Фочу. Из Фоче смо, после одмора, пошли у акцију чишћења терена од четника, који су из Босне покушавали да се пребаце у Србију.

После завршетка ове акције добили смо покрет за Србију. Враћали смо се истим путем којим смо ишли за Фочу, али уместо према Ужицу, скренули смо за Сјеницу. Ту смо почели са војном обуком. После неког времена проведеног на обуци кренули смо за Ивањицу. Бригада је тада остала у Ивањици, а батаљон у коме сам се налазио ношао је за Прилике. Одатле смо често одлазили у акције чишћења терена од четника. То су махом били они четници који због великих злочина, које су починили, нису смели да се предају.

Из Прилика сам отишао у Ваљево. Распоређен сам у столарску радионицу. Ту сам остао шест месеци, а онда сам пребачен у Ниш. И у Нишу сам радио у столарској радионици све до 1. априла 1947. године, када сам демобилисан.

Ето, такав је био мој пут од куће до слободе. Тако сам после борби одслужио свој војнички рок.

Стојан Томановић